

Тема 6.11

Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

У цій темі Ви дізнаєтеся про картину ризиків економіки України, яка спіткала державу після повномасштабного вторгнення росії, вплив війни на економічні процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання, а також про зміни попиту та пропозиції окремих товарів під час війни. Ви зможете оперувати такими термінами як: економічна безпека, перепрофілювання підприємства, релокація підприємства, тощо.

Ключові здобутки
у вивченні теми

3D

Думаємо, досліджуючи вплив російської агресії та ведення бойових дій на території України на основні економічні процеси та на стан національної економіки.

Дбаємо про накопичення необхідних запасів на випадок ускладнення воєнної ситуації.

Діємо для підтримки економічної стабільності і спільної економічної безпеки.

Модуль 1

Економічна безпека

■ **Економічна безпека** – найважливіша якісна характеристика економічної системи, що зумовлює її спроможність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами, розвиток народного господарства, послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

В широкому сенсі економічна безпека означає стійкість економіки країни до будь-яких негативних зовнішніх та внутрішніх загроз.

Загрозами можуть бути різні фактори:

- природні (цунамі, землетруси, виверження вулканів, повені, зсуви, зміни клімату);
- військові (агресія інших країн, терористичні акти);
- світові економічні та фінансові кризи;
- правова неврегульованість економічних відносин та порушення прав власності;
- недобросовісна конкуренція на міжнародних та національних ринках;
- неконтрольовані міграційні процеси;
- високий рівень тіньової економіки та корупції;
- зростання державного боргу.

З цього переліку можна зрозуміти, що економіка України нині постійно знаходиться під впливом величезної кількості ризиків. І, якщо проблеми економічної безпеки країни – у віданні держави, а саме мають забезпечуватися рішеннями Верховної Ради України та заходами економічної політики уряду, то підприємства і громадяни також мають турбуватися про власну економічну безпеку.

Модуль 2

Вплив війни на економічні процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання

Війна руйнує...

EMERGENCY

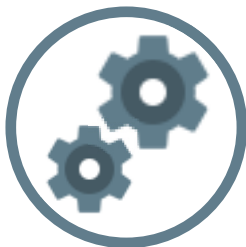
DISASTER KIT

Руйнування спіткали не тільки території в зонах бойових дій, де знищують житло, виробничі приміщення, дороги, комунальні мережі, запаси сировини і товари на складах, а й, так звані, тиллові регіони, які піддаються бомбардуванням. Певні тиллові підприємства можуть припинити виробництво продукції внаслідок зникнення каналів постачання сировини і збуту товарів, евакуації працівників у безпечніші регіони або закордон, внаслідок втрати управління тощо. Частина дрібних приватних підприємств, які раніше випускали мирну продукцію, стикнулися зі значним зниженням попиту, оскільки в період війни ми з вами перестали купувати, наприклад, сукні для випускного вечора, прикраси, відклали придбання товарів довготривалого використання: меблів, побутової техніки тощо. Таким чином обсяг виробництва товарів і послуг в країні під час війни скорочується. Відповідно зменшуються доходи населення, міняється структура потреб та споживання домогосподарств.

Потреби безпеки, а саме потреби фізіологічного виживання в умовах війни виходять на перше місце. Саме тому переважна більшість українських родин, з перших днів, складають «тривожну валізку», яку наповнюють такими речами, які в мирний час не мали суттєвого значення. Всі ми знаходимося під загрозою вимкнення світла та відключення водопостачання. Запасаємося повербанками, акумуляторними лампами, ліхтарями, водою тощо. Водночас ми різко скоротили придбання предметів розкоші, коштовних товарів, відмовилися від гучних святкувань, відпочинку тощо. Передувало цьому усвідомлення, що наша національна безпека загалом залежить від успіхів Збройних сил України. Тож ми шукаємо кошти на придбання товарів військового призначення, амуніції, засобів захисту та інших речей для наших військових.

У таких умовах застосовують відповідні заходи економічної безпеки:

1. Перепрофілювання підприємств.

Приватні підприємства, які мають змогу продовжувати роботу в безпечних регіонах, можуть перепрофілювати своє виробництво на випуск товарів військового призначення або підвищеного попиту. Швейні підприємства, наприклад, можуть шити розвантажувальні жилети, підсумки, військову форму. Механічні майстерні – ремонтувати техніку для ЗСУ та зброю чи виготовляти запчастини для них. Такі рішення приймаються власниками підприємств. Утім слід враховувати, що часто для такого перепрофілювання може знадобитися інше обладнання, сировина і матеріали, тому цей процес доволі тривалий.

2. Релокація підприємств.

Підприємства з прифронтових регіонів можуть перевести своє обладнання в безпечні місця й евакуювати своїх працівників, щоб на новому місці розпочати виробництво. У цьому випадку підприємствам потрібна підтримка держави та місцевих органів самоврядування.

3. Фінансування потреб оборони та підтримка постраждалих.

Загалом економіка країни має бути переорієнтована на організацію спротиву військовій агресії. Це означає і додаткове фінансування всіх безпекових інституцій: ЗСУ, СБУ, ТРО, Національної гвардії. Також це включає організацію виробництва, закупівлі та постачання всього необхідного для оборони: зброї, боєприпасів, амуніції, засобів захисту тощо. Необхідним є повне завантаження всіх підприємств Укроборонпрому, створення нових структур у безпечних регіонах, розміщення оборонних замовлень на приватних підприємствах. Такі заходи потребують збільшення витрат Державного бюджету України та забезпечуються рішеннями Верховної Ради та уряду.

4. Ревізія доходів і раціональне використання грошей та майна.

І в мирний час ефективне використання бюджетних коштів, уникнення корупції, підтримка малозабезпечених верств населення мають не аби яке значення для нашого спільного добробуту. А під час війни це стає одним з важливих заходів вашої економічної безпеки та виживання.

Досліджуємо
та обговорюємо

На прикладі вашої територіальної громади проаналізуйте, які з'явилися нові підприємства, приватні бізнеси, ініціативи.

Відвідайте одне з них та запитайте, – як вони розвиваються в умовах війни.

Дізнайтеся яких успіхів вони досягли, з якими проблемами зіткнулися.

Модуль 3

Зміни попиту та пропозиції окремих товарів під час війни.

З перших днів військової агресії українці стикнулися зі змінами попиту і пропозиції окремих товарів і послуг. Попит і пропозиція зазнають впливу нецінових чинників, які їх змінюють. Найпростішим прикладом змін попиту і пропозиції є сезонний чинник, коли, наприклад, влітку зростає попит на купальники та падає на лижне спорядження. В мирні часи виробники відповідних товарів заздалегідь коригують випуск таким чином, щоб в момент найбільшого попиту в них був певний запас продукції для того, щоб задовольнити потреби споживачів. Під час війни, коли руйнування виробничих процесів торкається багатьох підприємств, а перепрофілювання і релокація вимагають часу та коштів, ми – споживачі на собі відчуваємо такі зміни. Товари та послуги або зовсім зникають, або виникає їхній дефіцит і здорожчання. Ба більше, війна впливає на переоцінку цінностей: те, що раніше здавалося нам важливим, престижним, ознакою статусу, стає непотрібним, а дещо з товарів і послуг – вкрай необхідним, не тільки для відчуття власного задоволення, а й для виживання. Переміщення значних мас населення, всередині країни та за кордон, також впливає на попит, навіть, на звичайні товари в певних регіонах.

Досліджуємо та обговорюємо

Проведіть опитування серед членів Вашої родини та з'ясуйте, від задоволення яких потреб вони відмовилися та які придбання стали важливими для виживання в умовах війни.

Виберіть з переліку звичайних товарів чи послуг, якими Ви користуєтеся, ті, що суттєво подорожчали за місяці війни. Визначте причини такого подорожчання.

Відвідайте сайти асоціацій виробників цих товарів та ознайомтеся із експертними оцінками маркетологів.

Модуль 4

Зміни доходів та видатків державного бюджету у воєнний час

В мирний час, в Україні, через державний бюджет перерозподілялося від 22 до 27% валового внутрішнього продукту. Основна частина доходів українського державного бюджету, а саме 85% – формується податковими надходженнями.

У воєнному 2022 році доходи бюджету знижувалися, а от видатки – зростали. Зрозуміло, що навіть за умов руйнувань економіки та зменшення економічної активності, держава має збільшувати фінансування оборони, підтримку населення, яке змушене перебувати в евакуації чи на звільнених територіях, а також ліквідовувати наслідки бомбардувань інфраструктури тощо. Перевищення видатків над доходами створює дефіцит, який держава має покривати шляхом боргових запозичень у міжнародних організацій, або у власного населення. Це формує державний борг держави. Щороку державі слід виплачувати відсотки за цим боргом та в певний час повертати запозичені гроші. У державному бюджеті ці виплати зафіксовані в статті

Тема 6.11 Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

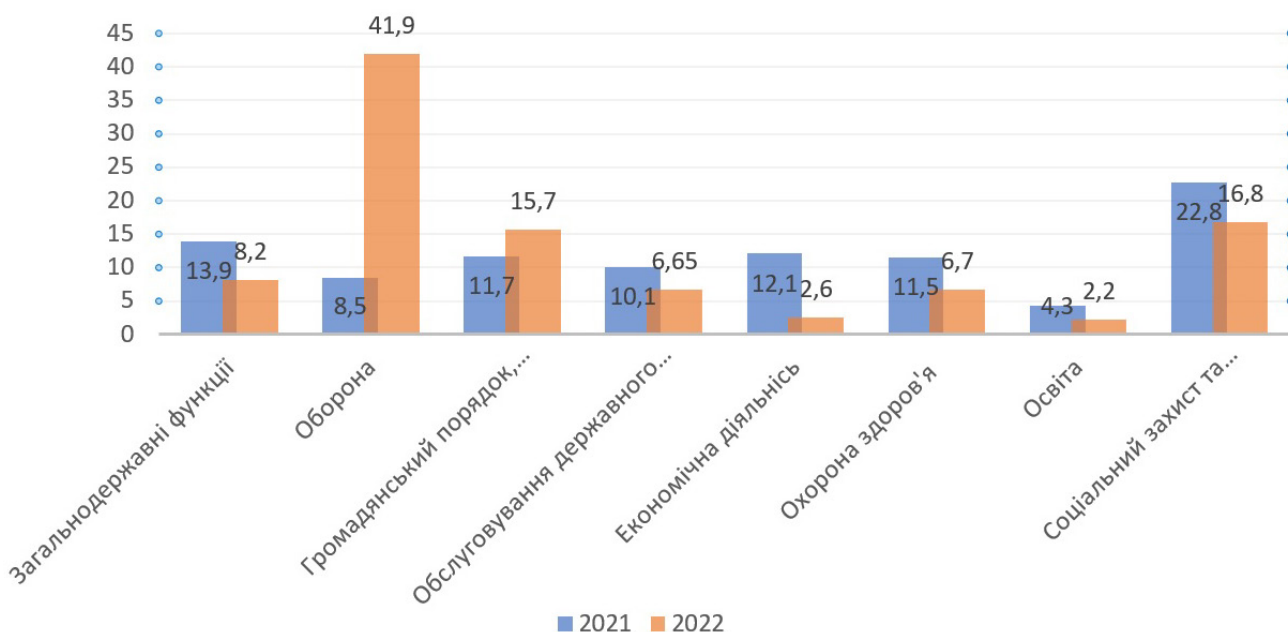
«обслуговування державного боргу». Однак такі запозичення нам вкрай необхідні, оскільки під час війни стоїть питання щодо збереження незалежності України та цілісності її території. Належна післявоєнна розбудова економіки дозволить не тільки відновити все зруйноване окупантами, а й досягти такого економічного зростання, яке дозволить за відносно короткий час розрахуватися з кредиторами.

Розглядаємо
та обговорюємо

Розгляньте наведену діаграму і зробіть висновки, яким був обсяг державного фінансування на окремі напрямки у 2021- 2022 рр.

Поміркуйте, чому витрати на певні напрямки зросли, а на інші зменшилися.

Структура основних статей видатків Державного бюджету України у 2021 та 2022 роках. (% до загального обсягу видатків)

Модуль 5

Бюджет домогосподарств: види доходів, напрямки витрат, заощадження, зокрема в умовах воєнного стану

Економічна безпека домогосподарства передбачає збереження або швидке відновлення добробуту, багатства (рухомого та нерухомого майна, інвестицій) задля задоволення всіх нагальних потреб родини. Однак цьому можуть заважати певні внутрішні загрози, що існують і в мирний час та значно посилюються внаслідок військової агресії, а саме:

- втрата місця роботи та працездатності;
- втрата годувальника;

Тема 6.11 Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

- втрата джерел пасивного доходу;
- нераціональне використання грошей та майна;
- брак заощаджень;
- невдалі інвестиційні рішення;
- низький рівень фінансової грамотності.

Рівень особистої економічної безпеки залежить від економічних відносин та їх правового забезпечення в державі, і від кожного із нас зокрема. Задля цього необхідно вміти передбачати економічні втрати й уникати їх, робити раціональний вибір на ринках праці й товарів, планувати свої доходи та витрати, захищати свої інвестиції та заощадження тощо.

Повномасштабна агресія росії проти України у 2022 році завдала значних втрат нашій країні. Це й загибель мирного населення та військовослужбовців, руйнування житла, підприємств та об'єктів інфраструктури, знищення каналів постачання товарів та сировини, міграція населення тощо. Де б ми не знаходилися: в тилкових областях, районі бойових дій, за кордоном – все одно ми відчуваємо на собі наслідки війни та її загрози. Вони суттєво впливають на наше життя, економічні інтереси та рішення, які нам доводиться приймати в таких умовах.

З початку війни всі громадяни України змушені були переглянути свої джерела доходів, коригувати їх та змінити напрямки витрат. Потреба фізичного виживання змусила багатьох змінити місце проживання і покинути власні домівки, відповідно, люди втратили місця роботи, доходи, майно. Внутрішньо переміщені особи змушені перебувати в таборах прийому біженців, потребують соціальних виплат й гуманітарної допомоги. Жителі тилкових областей також могли втратити роботу, стикнутися з проблемою зниження доходів, водночас мати потребу у специфічних видах лікування, які обмежені під час війни.

Війна змусила всіх переглянути сімейний бюджет. Ми маємо переосмислити питання «Чи варто формувати «фінансову подушку безпеки?». Всі, хто потурбувався про її формування в мирні часи, засвідчили перевагу цього заходу безпеки у той момент, коли їм довелося евакуюватися. Ті, хто цього не робив раніше, тепер зрозуміли потребу у таких запасах. Важливо шукати нові джерела доходу, щоб не залежати тільки від одного, яке може

Тема 6.11 Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

бути втрачено у будь-який момент. Ми зрозуміли, що варто володіти багатьма професіями, мати корисні навички та вміння, щоб легше пристосуватися до існуючих реалій. Українці навчилися підтримувати один одного тому що від нашої позитивної взаємодії та кооперації залежить виживання не тільки окремих людей, але й усієї країни.

Розглядаємо та обговорюємо

Проаналізуйте, що змінилося у Вашому споживанні з початку військової агресії?

Які потреби відійшли на другий план, а які стали першочерговими у Вашому домогосподарстві?

Потреби, що зникли або відкладені	Чому?	Потреби, які виникли	Чому і як їх можливо задовольнити?

Обговорюємо та аналізуємо

На малюнку нижче представлені основні витрати домогосподарств. Проаналізуйте їх та визначте, як змінилися витрати Вашої родини під час війни?

Обміркуйте, наскільки актуальним під час війни є формування «фінансової подушки безпеки»?

Оптимізація витрат

- Погашення боргів по кредитах
- Комунальні послуги
- Оплата оренди житла

- Ліки
- Поточні витрати на життєзабезпечення: їжа, побутова хімія, одяг тощо

- Допомога ЗСУ, ВПО, благодійність тощо
- Заощадження

- Навчання
- Відпочинок, розваги
- Інвестиції

Модуль 6

Трудові відносини під час війни: гарантії та зміни

Ринок праці, з початком військової агресії, окупацією та наступним звільненням окремих регіонів, бойовими діями, що тривають, зазнає суттєвих змін й донині. Причинами цього стали різні фактори:

Тема 6.11 Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

- виїзд за кордон великої кількості працездатного населення високої кваліфікації;
- переміщення працездатних осіб різної кваліфікації з районів бойових дій в центральні та західні області;
- припинення ділової активності підприємств, що були або досі розташовані у прифронтових зонах внаслідок руйнувань, викрадення майна, переривання логістичних ланцюгів;
- зміни трудового законодавства на час дії військового стану;
- тінізація ринку праці.

Також значно зросла незахищеність прав найманих працівників з офіційним працевлаштуванням, ба більше – у тіньовому секторі. Багато внутрішньо переміщених осіб змушені шукати роботу в місцях тимчасового проживання.

Воєнний стан спонукав до потреби врегулювання трудового законодавства в країні.

Основні зміни у правах та обов'язках роботодавців та найманих працівників зведено у таблицю:

Зміни трудового законодавства дії трудового договору	Зміст змін
1. Можливість призупинення дії трудового договору	Головною умовою для призупинення дії трудового договору є абсолютна неспроможність надання роботодавцем роботи працівнику та виконання працівником відповідного виду діяльності. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин, а також виконання інших обов'язків, передбачених трудовим договором. Призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативи як роботодавця, так і працівника, але на строк не більше ніж період дії воєнного стану.
2. Можливість призупинення дії трудового договору	Найманий працівник може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві, у зв'язку з веденням бойових дій у районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація, та існування загрози для життя і здоров'я працівника. Роботодавець може звільнити працівника якщо існує неможливість забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку зі знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. Також звільненим можуть бути працівники, що знаходяться у відпустці чи тимчасово непрацездатні (на лікарняному). Під час воєнного стану не застосовуються норми КЗпП щодо розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за попередньою згодою профспілкової організації.

Тема 6.11 Національна економіка та економіка домогосподарства під час війни

3. Тривалість робочого часу	Нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60-ти годин на тиждень на об'єктах критичної інфраструктури із пропорційним збільшенням заробітної плати. Скорочений робочий час – до 40 годин на тиждень – передбачений для працівників зі скороченим робочим днем на об'єктах критичної інфраструктури із пропорційним збільшенням заробітної плати. Роботодавець визначає час початку й закінчення щоденної роботи (зміни). Якщо раніше працівники мали відпочивати щонайменше 42 години поспіль щотижня, то на період воєнного стану вихідні можуть зменшити до 24 годин. Додатково скасовуються: – заборона роботи у вихідні дні; – скорочений робочий день напередодні святкових, неробочих і вихідних днів; – перенесення вихідного дня, якщо святковий або неробочий день збігається з вихідним днем; – обмеження для наднормових робіт
4. Відпустки	Роботодавець може відмовити в наданні невикористаних відпусток за попередні роки. Також закон дозволяє відмовити у відпустці працівникам на об'єктах критичної інфраструктури. Але є виняток – відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до трьох років. Водночас працівник може попросити про неоплачувану відпустку на будь-який строк – раніше (у мирний час) цей строк складав 15 днів на рік. Роботодавець зобов'язаний надати працівникові, який виїхав за кордон або набув статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО), на його вимогу, відпустку без оплати до 90 днів.
5. Мобілізовані до війська	За працівником, який призваний на військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період (військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом...), середній заробіток не зберігається. Однак, відповідно до ст. 9-1 КЗпП підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і своїм рахунком можуть встановлювати додаткові, порівняно зі законодавством, трудові й соціально-побутові пільги для працівників.
6. Праця жінок	У період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і тих, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Застосуйте набуті знання і досвід

WEB-активність

- /// Відвідайте один чи декілька сайтів для пошуку роботи в Україні та спробуйте з'ясувати, які вакансії є у Вашому регіоні чи місці проживання?
- /// Кого найбільше шукають роботодавці?
- /// Які можливості є для підробітку для молоді Вашого віку?